

УДК 347.91/95

Г. М. Устінова-Бойченко
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Національного університету «Одеська юридична академія»

Т. В. Войчук
студентка
Національного університету «Одеська юридична академія»

А. В. Бусакевич
студент
Національного університету «Одеська юридична академія»

УПРОВАДЖЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАЦІЇ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

Із розвитком в Україні ринкових відносин та інтеграцією до ЄС постає питання запровадження альтернативних підходів до розв'язання конфліктів, адже в сучасному світі життя людей неминуче пов'язане зі стресами й суперечками, постійно зростає кількість конфліктів, і тому набуває обертів наука конфліктологія. Усе частіше люди звертаються до суду для врегулювання своїх суперечок. Щорічна кількість звернень до суду зростає з року в рік, і це призводить до перевантажень судів. Тому виникає такий підхід, як медіація (англ. mediation – посередництво).

До Конституції України 02 червня 2016 р. внесена норма, яка встановлює, що Законом може бути призначене досудове урегулювання спору, одним із яких є медіація. Інститут медіації має право увійти в законодавство як один зі способів швидкого і взаємовигідного вирішення спорів. На основі взаємних поступок сторони спору можуть прийти до найбільш прийняттого рішення, яке відповідатиме інтересам обох сторін, що одночасно буде сприяти як оздоровленню громадянського суспільства «без конфліктів», так і суттєво розвантажувати суди, які в Україні останнім часом перевантажені побутовими справами [1].

У таких умовах постає питання про впровадження інституту медіації в Україні, а саме в цивільному процесі. Теоретичні підходи до цього питання були втілені в роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників (В. Авер'янов, В. Бакуменко, І. Цветков, Т. Пахомова, Дж. Фолберг, Д. Голан, Л. Клоппенберг, К. Ковач та ін.). Але питання доцільності застосування медіації залишається дискусійним і потребує комплексного дослідження.

Наразі у Верховній Раді України зареєстрований законопроект «Про медіацію», запропонований народним депутатом України А.І. Шкрумом, проте, проаналізувавши його, треба зазначити про значні його недоліки. До того ж спроби впровадити медіацію в Україні вже були [2]. Законопроект дає визначення термінів «медіація» (альтернативний

(позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторін спору намагаються в рамках структурованого процесу за участю медіатора досягти згоди для вирішення спору) і «медіатор» (незалежний посередник, допомагає сторонам спору в його вирішенні шляхом медіації). Визначаються основні принципи медіації, правові основи процедури, умови отримання статусу медіатора, особливості проведення медіації в ході судового або третейського розгляду, механізми контролю за якістю надання послуг медіації.

Автори проекту зазначають, що він будується на принципі мінімального втручання держави в регулювання інституту медіації. Так, закріплено принципи добровільної участі, рівності, активності й самовизначення сторін медіації, свобода медіатора у виборі методів проведення медіації.

Передбачені й обмеження сфери застосування медіації: вона не може бути застосована у справах, з яких сторони не можуть укласти мирову угоду або угоду про примирення відповідно до чинного законодавства України.

Так, згідно з проектом, медіація може застосовуватися в будь-яких конфліктах (спорах), зокрема й цивільних процесах. Медіація може бути проведена в разі виникнення конфлікту (спору) як до звернення в суд (третейський суд), так і під час або після судового чи третейського провадження, зокрема під час виконавчого провадження.

Законопроект надає гарантії збереження доступу до суду громадянам, які вдалися до медіації, і вводить деякі обмеження: засоби й методи проведення медіації, які вибирає медіатор, не повинні суперечити чинному законодавству України; угода за результатами медіації не повинна містити положень, які суперечать законодавству України, інтересам держави й суспільства, його моральним засадам і іншим вимогам законодавства.

Медіатором не зможе бути особа, визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною; яка

має непогашену чи не зняту судимість; звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, з державної служби або зі служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, учинення корупційного правопорушення; яка перебуває на державній службі. При цьому наявність юридичної освіти для медіатора не є обов'язковою. Крім того, законопроект забороняє медіаторам надавати будь-які юридичні консультації сторонам. Також законопроект закріплює досить жорсткі вимоги щодо організацій, що забезпечують проведення медіації, об'єднань медіаторів. Зокрема, передбачається можливість оскарження дій/бездіяльності медіаторів у конкретних справах; відповідальність медіаторів; необхідність створення й дотримання добровільних кодексів етики медіаторами; оприлюднення інформації для широкого доступу громадян і т. п.

У цивільному процесі процедура медіації являє собою альтернативу судовому розгляду. Поняття має латинські корені і вперше використовувалося ще в римському праві. Ось уже багато років практика альтернативного вирішення конфлікту між його сторонами користується великим попитом у розвинених державах світу. Таке явище, як медіація, набуло поширення практично у всіх країнах Європи й Північної Америки.

Вважаємо, що наближення до європейських стандартів зі значним розвитком інституту медіації передбачатиме неухильне дотримання законності та надійний захист прав і свобод людей і громадян у взаємодії один з одним. Проте не все іноземне, що за кордоном приживається й працює, для нас добре. Якщо ми будемо нав'язувати цей інститут, нічого доброго не станеться. Нехай медіація там і існує, де вона є, і буде мати звітти якийсь еволюційний розвиток, буде поліпшуватися. Усе стане на свої місця. Сам по собі закон усе-таки може породити ґрунт для зловживань.

У кінці 90-х – на початку 2000-х рр. в університетах Північної Америки створювалися не тільки дипломні або сертифіковані програми з медіації, а й відділи та центри з медіації внутрішньоуніверситетських питань. Канадська компанія, що надає послуги з медіації, тільки починала отримувати замовлення на проведення живих медіацій від держструктур і приватних компаній, і це свідчило про прогрес ринку. На той час в Україні слово «медіація» було відоме лише маленькій групі людей. Середньостатистичний українець плував медіацію зі східною практикою медитації або з медіатором – пластинкою для гри на гітарі, або зовсім не замислювався про те, «що це таке і з чим його їдять».

Нині той самий середньостатистичний українець, імовірно, не набагато більше знає про медіацію. Зате професійне співтовариство вже виросло, деякі університети й школи впроваджують курси з медіації в програми, чиновники, юристи та судді

не тільки пишуть про неї, але й використовують медіацію в роботі, деякі компанії «дозрівають» до того, щоб учити своїх людей цьому навичку.

Проте є й складнощі, адже з упровадженням медіації багато хто буде скептично ставитися до основного параметра медіації – нейтральності посередника й конфіденційності процесу, оскільки низька культура ведення переговорів зводиться до маніпуляцій і обману як основних інструментів досягнення цілей. Ці інструменти зазвичай заважають у процесі медіації. Медіація може допомогти зберегти відносини й «зняти» болючі питання, але в умовах переважання короткострокової вигоди над довгостроковими відносинами й репутацією в сучасному українському суспільстві її застосування буде мати багато практичних обмежень.

Медіація має свої переваги для Української держави, адже вона розвантажить судову систему, виконавчі служби судових рішень, знизить рівень корупції в деяких напрямках. Для фізичних осіб це буде економія часу й грошей, медіація дасть можливість самим сторонам контролювати процес і отримати рішення, яке задовольняє всіх.

Медіацію можна розглядати в більш широкому сенсі, ніж стадія досудового розслідування чи продукт, пропонований на ринку. Незважаючи на те, що професіоналізація й стандарти якості дуже важливі в професійній медіації (комерційній або тій, що використовується в судовому процесі), медіацією можуть займатися не тільки власники юридичних дипломів, а й практики з інших сфер діяльності.

Переваги таких способів вирішення спорів очевидні: конфлікт не стає надбанням громадськості, не вимагає великих витрат і часу, ураховуються інтереси обох сторін, досягнуті угоди виконуються частіше, ніж судові рішення, зберігаються нормальні людські й партнерські відносини, репутація й повага в діловому середовищі.

Слід виокремити роботи С. Демченка, Г. Козирева, В. Резнікової, у яких автори відзначали позитивні риси процедури медіації порівняно із судовим порядком вирішення спорів. Проте аналіз аспектів відповідності українських законопроектів щодо процедури медіації європейському досвіду не проводився. Немає й комплексного аналізу процедури медіації як ефективного методу вирішення спорів [4; 5; 6].

Треба також зазначити, що незважаючи на відсутність законодавства у сфері медіації в Україні, досвід застосування процедури медіації в Україні є. Так, наприклад, на території України діє низка регіональних груп із медіації, до того ж при Києво-Могилянській бізнес-школі діє Український Центр Медіації (УЦМ). Проте на сучасному етапі в них входять переважно адвокати, у яких не має психологічної освіти, що заважає їхній практичній діяльності, тим більше, що правовий статус

таких організацій не визначений через відсутність відповідного законодавства. В Україні об'єктивно бракує професійних медіаторів, які б могли надавати послуги клієнту на якісному рівні. Видається, що тут проблема полягає як у відсутності знань про медіацію, так і у відсутності навиків у більшості юристів мирити клієнтів [3, с. 89].

Потреба запровадження інституту медіації у вітчизняній системі права ґрунтується на позитивних результатах практики застосування інституту примирення в багатьох країнах світу, що свідчить про його ефективність. Крім того, це відповідає загальній позиції України щодо гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС, оскільки питанню примирних процедур присвячено низку рекомендацій і рішень Ради Європи. Секрет медіації полягає в тому, що вона не «заглядає» в минуле, а в режимі реального часу допомагає кожній зі сторін конфлікту усвідомити свої інтереси й зробити так, щоб ці інтереси можна було поєднати. У цьому й полягає головна перевага медіації, на відміну від звичайних перемовин сторін. Адже часто сторонам просто важко домовитися, тому що кожний вважає себе стовідсотково правим і просто не готовий іти на поступки. Проте чи справді сторони праві? Мабуть, це питання є риторичним.

Як зазначає Н. Мазаракі в роботі «Медіація в Україні: проблеми теорії та практики», медіатор має на меті досягнення чітких домовленостей між учасниками спору, зокрема про те, як сторони будуть вирішувати конкретні питання. Він не бере до уваги вияви будь-яких почуттів під час процедури медіації. Медіатор зосереджений на перспективі взаємовідносин сторін спору, а не на аналізі колишніх відносин сторін. Він контролює процес і не впливає на учасників процесу медіації чи результат, водночас сам організовує проведення процедури. Медіатор допомагає визначити реальні інтереси сторін конфлікту, коло спірних правовідносин, допомагає сторонам самостійно виробити угоду щодо спору, до того ж сторони конфлікту повністю контролюють процес прийняття рішення з урегулювання спору й умови розв'язання спірної ситуації. Медіатор полегшує процес спілкування між сторонами конфлікту, розуміючи позиції й інтереси кожної з них, фокусує сторони на їх інтересах і допомагає в пошуку продуктивного розв'язання проблеми, надаючи сторонам можливість виробити угоду самостійно. Тому вважаємо, що медіатор обов'язково повинен мати психологічну освіту, адже він має з легкістю розуміти своїх клієнтів, навіть за їхніми жєстами.

Проте варто зазначити, що медіація в Україні наразі є не дуже розповсюдженою процедурою. Переважна більшість українців надає перевагу традиційним способам вирішення спорів, навіть серед альтернативних способів медіація не є найбільш розповсюдженою. Але треба зазначити, що

медіація є гарною альтернативою судочинству, адже має переваги, про які зазначалося вище. Медіація є новим перспективним способом вирішення спорів як у публічно-правовій, так і в приватноправовій сфері.

Також варто зазначити, що законопроект, який зараз знаходиться у Верховній Раді України, має низку недоліків. До того ж процес упровадження медіації в Україні може стикнутися з низкою проблем. По-перше, ефективність процедури медіації дуже залежить від ступеня співробітництва сторін конфлікту, їхньої готовності піти на розмову, назустріч один одному, схилитися до компромісу. По-друге, складність вибору посередника, який задовольняє всі сторони, пов'язана з обережністю та можливою недовірою до певних медіаторів. По-третє, має місце незначний практичний досвід застосування в нашій країні процедури медіації, недовіра до інституту посередництва як до альтернативного судочинства. По-четверте, за наявності множинності осіб однієї з конфліктуючих сторін процедура медіації (посередництва) істотно ускладнюється.

Судове рішення не завжди приводить до бажаного сторонами результату. Як мінімум одна сторона може залишитися незадоволеною результатом справи. Ця обставина зумовлює ухилення не тільки від добровільного, але й від примусового виконання. У ході медіації всі рішення приймаються тільки за спільної згоди сторін, і обидві сторони добровільно беруть на себе обов'язок виконувати прийняті ними рішення. Найбільш ефективною є медіація під час вирішення проблем, пов'язаних із розділом власності, вирішенням спорів між подружжям, батьками й дітьми, у трудових спорах.

Отже, для формування правових основ медіації в національній правовій системі доцільно прийняти спеціальний закон про неї, а також внести зміни до Цивільного процесуального кодексу України. Цей процес отримає широку підтримку серед правознавців, підприємців, інших верств суспільства.

Література

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Проект Закону про медіацію № 2480 від 27.03.2015 р..
3. Жмудь В. Запровадження процедури медіації (примирення) у законодавстві України. Юридичний журнал: аналітичні матеріали, коментарі, судова практика. МОН України; НПУ ім. Драгоманова; Ін-т політології та ін. Київ, 2007. № 11. С. 89–91.
4. Резнікова В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів. Вісник КНУ. 2012. № 90. С. 10–15.
5. Демченко С. Медіація та додержання публічного порядку як складові функціонування модельних господарських судів. Вісн. госп. судочин. 2009. № 5. С. 48.
6. Козырев Г. Конфликтология: учебник. М.: Форум, 2010. 303 с.

Анотація

Устінова-Бойченко Г. М., Войчук Т. В., Бусакевич А. В. Упровадження правового регулювання медіації під час вирішення цивільно-правових спорів. – Стаття.

У зв'язку з інтеграцією до ЄС і розвитком в Україні ринкових відносин постає питання запровадження альтернативних підходів до розв'язання конфліктів. Щорічне число звернень до суду зростає з року в рік, і це призводить до перевантажень судів, у результаті чого виникає необхідність створення альтернативних форм розв'язання конфліктів і спорів. У статті розглянуто запровадження нової форми захисту порушених прав – медіації. Проаналізовано проект законодавства щодо введення медіації, позитивні сторони запровадження нового інституту вирішення деяких приватноправових спорів, оскільки під час медіації всі рішення приймаються тільки за спільної згоди сторін, і обидві сторони добровільно беруть на себе обов'язок виконувати прийняті ними рішення. Найбільш ефективна медіація під час вирішення проблем, пов'язаних із розділом власності, вирішенням спорів між подружжям, батьками й дітьми, у трудових спорах. У роботі зроблені відповідні висновки та пропозиції задля вдосконалення зазначеного правового інституту.

Ключові слова: цивільно-правовий спір, примирна процедура, медіація, вирішення спору, захист порушених прав.

Аннотация

Устинова-Бойченко А. Н., Войчук Т. В., Бусакевич А. В. Внедрение правового регулирования медиации при разрешении гражданско-правовых споров. – Статья.

В связи с интеграцией в ЕС и развитием в Украине рыночных отношений возникает вопрос введения альтернативных подходов к решению конфликтов. Ежегодное число обращений в суд растет из года в год, и это приводит к перегрузкам судов, в результате чего возникает необходимость создания альтернативных форм разрешения конфликтов и споров. В статье рассмотрено введение новой формы защиты нарушенных прав – ме-

диации. Проанализирован проект законодательства о введении медиации, положительные стороны введения нового института решения некоторых частноправовых споров, так как в ходе медиации все решения принимаются только с общего согласия сторон, и обе стороны добровольно берут на себя обязательства выполнять принятые ими решения. Наиболее эффективна медиация при решении споров о разделе имущества, споров между супругами, родителями и детьми, в трудовых спорах. В работе сделаны соответствующие выводы и предложения по совершенствованию указанного правового института.

Ключевые слова: гражданско-правовой спор, примирительная процедура, медиация, разрешение спора, защита нарушенных прав.

Summary

Ustinova-Boichenko H. M., Voichuk T. V., Busakevych A. V. Implementation of legal regulation of mediation in resolving civil legal disputes. – Article.

In connection with the implementation of integration into the EU and the development of market relations in Ukraine, the question arises of introducing alternative approaches to conflict resolution. The annual number of appeals to the court increases from year to year, and this leads to overloading of courts, as a result, there is a need to create alternative forms of conflict resolution and disputes. The article considers the introduction of a new form of protection of violated rights, such as mediation. The draft law on the introduction of mediation, the positive aspects of the introduction of a new institution for solving some private legal disputes has been analyzed, as in the course of mediation all decisions are made only by mutual agreement of the parties, and both parties voluntarily undertake to fulfill their decisions. The most effective mediation in solving the problems associated with the division of property, the resolution of disputes between spouses, parents and children, in labor disputes. The relevant conclusions and suggestions are made in order to improve this legal institution.

Key words: civil legal dispute, conciliation procedure, mediation, dispute resolution, protection of violated rights.